

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Fra Danskhedens Kamp
i Sønderjylland.
1918.

H. ROSENDAL

Fra Danskhedens Kamp
i Sønderjylland

KØBENHAVN — H. HAGERUP'S FORLAG

FRA
DANSKHEDENS KAMP
I SØNDERJYLLAND

FRA
DANSKHEDENS KAMP
I SØNDERJYLLAND

AF

H. ROSENDAL

H. HAGERUP? FORLAG
KØBENHAVN

*Denne Piece er tidligere udgivet paa
Engelsk og Svensk; og det væsent-
ligste af dens Indhold er trykt i et
fransk Tidsskrift.*

KØBENHAVN - G RÆBES BOGTRYKKERI

DE kæmpende Magter i den nuværende Verdenskrig har alle fortalt os, at de kæmper for en *varig* Fred, og de fleste af dem har betonet, at de kæmper for de smaa Folks Uafhængighed og Ret til at leve deres eget Liv. Det er derfor sandsynligt, at naar det en Gang kommer til Fredsforhandlinger, vil ogsaa Spørgsmaalet om Sønderjylland komme frem; thi vi kan næppe tænke os en *varig* Fred og i hvert Fald ikke indrømme, at de smaa Folk har faaet deres Ret, uden at dette Spørgsmaal faar en Løsning, der stemmer bedre med § 5 i Pragfreden af 1866 end med Wienfreden 1864.

Det kan af den Grund være ønskeligt, at man gør sig klart, hvordan de historiske, retslige og nationale Forhold gennem Tiderne har været og nu er i det Landskab, der ligger mellem Ejderen og Kongeaen, mellem Østersøen og Vesterhavet.

Dets *Navn* har fra gammel Tid været *Sønderjylland'*, men da *Slesvig* var den vigtigste By deri,

og da først Kongernes *Jarler* og senere Hertugerne boede dér, og Befalinger udgik derfra, og Indberetninger sendtes dertil, saa begyndte man tidlig — især fra tysk Side — at nævne hele Landskabet efter denne By.

I de ældste historiske Kildeskrifter bruges altid Navnet *Jylland* om Landet helt ned til Ejderen. »Abel fik hertigdøm i *Jivtland**, siger Krøniken fra Ryd Kloster (Lyksborg). Først ved Aaret 1300 begynder Hertugerne at kalde sig Hertuger til *Slesvig*.

Og som Navnet peger paa Sammenhængen med Nørrejylland og det øvrige Danmarks Rige, vidner historiske Minder, Runeindskrifter, Stednavne, Inddelinger, Love og meget andet om, at dette Landskab oprindeligt var en Del af Danmarks Rige og med hovedsagelig dansk Befolkning.

Her byggede Kong *Gudfred* (d. 810) og *Thyra Danebod* (d. Omkring 930) Grænsevolden *Danevirke*, der skulde værne om Danmark; og fra gammel Tid kaldtes *Gottorp Slot* »Danmarks Laas og Lukke«.

Den tyske Forfatter *Adam af Bremen*, som i det 11te Hundredeaar besøgte Danmark, og som skrev det bremiske Ærkebispesædes Historie, siger deri: »De Danskes Land bestaar for en stor Del af Øer. Fra Nordalbingien (□: Landet nord for Elben) er det skilt ved *Ejderfloden*. Den forreste Del af Danmark er *Jylland*, der fra Ejderen strækker sig i en Længde af 3 Dagsrejser, dersom man drejer om mod

Fyn, men hvis man fortsætter til Aalborg, bliver det 5—7 Dagsrejser..... Nærmest hos os (Tyskerne) bor de Danske, som man kalder Jyder, lige ned til Slien.« —

Han synes altsaa at hævde, at Zaedgrænsen var Ejderen, men AøZføgrænsen Slien. Og dette er vel nok til Dels rigtigt.

Ved vor Histories Begyndelse var Landet mellem Kiels Fjord og Egernførde Fjord, som Tyskerne kalder *Dänischwald*, en ubeboet Skov; og det er ikke urimeligt, at en stor Del af dets første Beboere var flittige og nøjsomme Tyskere; og det samme gælder om de store Hedestrækninger mellem Slesvig og Rensborg (Lohede, Krophede osv.)

Stednavnene, der jo altid fortæller, hvilken Stamme, der først satte fast Fod i Landet, er i disse Egne heller ikke afgjort danske. Sognene i *Vtånischwald* hedder: »Dänischhagen, Krusendorf, Geltorf og Sehested ; og længere mod Vest har vi Krop, Handorf og Bergenhusen. — Derimod synes Stednavnene i *Svans*, Halvøen mellem Egernførde Fjord og Slien, at tyde paa en oprindelig dansk Befolkning. De har nemlig de samme Endelser, som findes overalt i Danmark, men ikke syd for Ejderen: *-by* (Karby, Skovby, Liseby, Søby, Riseby, Vasby, Flækkeby, Borreby o. fl.); *-mark* (Lemmark, Vindemark, Bosbymark, Kasmark, Eskilsmark); *-teu* (Maaslev, Koslev o. fl.).

I det hele taget findes der saa godt som udelukkende danske Stednavne i Sønderjylland, Navne med Endelser, der ikke kendes syd for Ejderen, men er almindelige over hele Kongeriget Danmark, f. Eks. -balle, -bjerg, -by, -bøl, -drup (strup, -trup), -gaard, -holt, -lev, -lund, -mark, -næs, -ryd (-rød), -skov, -toft, -tved, -vad, -vang o. fl.

Tyskerne har ganske vist søgt at gøre disse Navne ukendelige ved at skrive dem i underlige Former, f. Eks. Beuschau for Bøgeskov, Karrharde for Kær Herred, Tarsballig for Torsballe, Todtschell for Torskilde, Rabenkirchen [hvor der ingen Kirke er] for Ravnkær, Jordkirchen for Hjortekær, Randershof for Rønshoved. Endelsen -lev (Svensk -løf) har voldt Vanskeligheder; den er snart blevet til det ene og snart til det andet: Haders/[^]«, Ting/[<]^, Frøsløe.

Ogsaa de gamle *Landskabsinddelinger* er i nøje Overensstemmelse med Kongerigets.

Den Inddeling i *Herreder*, den fandt Sted omkring Aaret 600 — vel nærmest i Forsvarsøjemed — er ens, og ligeledes er Inddelingen i *Sysler* overensstemmende med Nørrejyllands.

Og den samme Overensstemmelse findes med Hensyn til Skyldsætning og Købstadstyrelse, ligesom ogsaa Kong Valdemar Sejers *ijydske Lov** var gældende Lov i Sønderjylland, og *Danehoffet* var Sønderjyllands Højesteret.

Ligeledes er saavel den flensborgske Stadsret (fra 1284) som den haderslevske (fra 1292) skrevne paa Dansk.

Endvidere veed vi jo, at den danske Kirke blev grundlagt i Sønderjylland; dens første Bygning rejst i Hedeby og dens første Medlemmer efter Sagnet døbte i Helligbæk, en Mil nord for Slesvig.

II

DER er altsaa ingen Tvivl om Sønderjyllands oprindelige Danskhed, men desværre heller ikke om, at der i Aarhundredernes Løb, ikke mindst ved den danske Styrelses Misregering er trængt en Del Tyskhed ind, der har forvirret mange Menneskers Opfattelse af Sønderjylland.

Lige fra Midten af det 13de Hundredaar søgte de tyske Hansestæder at bemægtige sig Handelen her i Norden, og i den følgende Tid fik de mange Forrettigheder, der gjorde, at de blev mægtige i Købstæderne, og megen Fortyskning fulgte med dem.

Gennemgaaende var vel ogsaa i de Tider tyske Haandværkere dygtigere end de danske, og de nedsatte sig i stort Tal i Sønderjyllands Købstæder.

Og som tyske Handelsmænd og Haandværkere kom ind i Byerne, fik tyske Adelsmænd Indgang paa Landet. Deres Indvandring begyndte allerede i de danske Hertugers Tid, men den blev fortsat efter større Maalestok, da de holstenske Grever fik Landet til Len.

Disse indvandrede Adelsfamilier (til Eks. Rantzauerne, Ahlefelderne, Krummedigerne) skrev i Regelen Plat

tysk og talte det ogsaa med deres Husfolk. — Det gjorde iøvrigt ogsaa Kongerne Kristian I, Frederik I og Kristian III. —

Og endelig fik Reformationen, der var et Vidnesbyrd om tysk Alvor og Kraft, og som i Sønderjylland blev baaren frem af Tyskere, skadelige Følger for Modersmaalet i Sønderjylland.

Det var dog først noget senere, at de rigtig vanskelige Tider begyndte. 1636 havde Kristian IV gjort Westfaleren *Stefan Klotz* til Superintendent, og denne ivrig tyske, i høj Grad herskesyge, begavede og veltalende Mand indførte 1661 med haard Haand Højtysk som Kirke- og Skolesprog i hele det store Flensborg Amt (o: Angel), »hvor«, som Erik Pontoppidan skrev 1743, »Dansk tales i hver Mands Hus, men aldrig høres en dansk Prædiken«.

Det er vemodigt at læse Almuens Klager herover. I en af deres Klager skrives: »Gud veed, hvilken Jammer vi har udstaaet under denne Krigs Tryk, og de fleste af os sidder i Elendighed med nøgne Smaabørn uden Brød, og dertil kommer endnu en ny og bitter Erfaring, at man farer saa voldsomt frem imod os, saa man vil berøve os vor kristelige Frihed til et retmæssigt [Præste-] Valg, at vore skriftende, syge og de, der begærer Trøst, ikke mere kan blive trøstede i vort danske Sprog, men at de fremmede, udenlandske Ord skal være vore Sjæle til stadig Forargelse.« —

Fra en lidt sydligere Egn og en lidt senere Tid, fra *Hyrup* i Angel foreligger der Aktstykker i en Sprogsag fra Tiden mellem 1730 og 1750. I Aaret 1730 blev en Tysker *Christof Heinrich Fischer* Præst der; han kunde ikke Dansk, og Menigheden ikke Tysk, hvorfor han i sine Indberetninger klagede sin bitre Nød over, hvor jammerligt en Præst var stillet overfor »et forvildet Folk, hvis Sprog han ikke forstaar, og som ikke forstaar hans.« Han forlangte saa, at de skulde komme i Kirken Søndag Eftermiddag for at lære Tysk, men det vilde de ikke, hvorfor han fra Prædikestolen kaldte dem »Rækler«, »Bondeflegler« og »ufornuftige Okser«. Naar de uagtet hans Raaben faldt i Søvn under Prædikenen, kaldte han dem Kirketyve og forsikrede, at han hellere vilde være en So blandt Tyrker end Sjælehyrde for dem.

En Gang sagde han i en Prædiken: »Har jeg ikke villet lære Jer Djævlunger og Helvedbrande at tale Tysk; men hvad hjælper det! Denne Djævieyngel bliver stadig ved sit taabelige danske Sprog, i Hjemmene, indbyrdes, allevegne!«

Trods gentagne Klager maatte Menigheden beholde denne Præst i 20 Aar.

Det var ikke alene i Flensborg Amt, at der indførtes tysk Prædiken og Skoleundervisning; det var overalt i Sønderjylland, hvor det paa nogen Maade

lod sig gøre, og da især, efterat *Adam Struensee* fra 1759 var bleven Biskop.

Han skrev efter sin første Visitatsrejse, at en Hovedhindring for det aandelige Livs Trivsel var, at *alle* Indbyggere i Angel talte Dansk, mens *hele* Gudstjenesten foregik paa Tysk, som de ikke forstod. Og saa siger han mærkeligt nok, at *derfor* har han alvorlig advaret Lærerne mod at tale Dansk i Skolen. Der maa mere Tysk til, da Præsterne jo ikke forstaa Dansk.

Og efter en senere Visitatsrejse 1777 skriver han, at Nord for Tønder, hvor der er dansk Prædiken og Undervisning er Kundskaben god, men hvor Gudstjenesten holdes i det tyske Sprog, er Uvidenheden meget stor. — Han har *derfor* alvorlig indprentet Præster og Lærere, at de ikke maa tale andet end Tysk (1).

Paa denne Maade blev Befolkningen aandelig udsultet og afkristnet, ligesom naturligvis al dansk Sang forstummede. Men endnu holdt Sproget sig en Stund.

Degnen *Petersen* i *Munkbrarup* (1 Mil Øst for Flensborg) skriver saaledes i 1773, at i hans Skole med 50 Børn, er der ingen, der kan forstaa eller tale et tysk Ord.

Præsten *Bargum* i *Hyrup* (1 Mil S.-Ø. for Flensborg) skriver 1794, at det er en stor Fejl, at Prædi-

ken og Undervisning finder Sted paa Tysk, mens Sproget er dansk.

Præsten *Johansen* i *Husby* (1V2 Mil S.-Ø. for Flensborg) skriver samtidig, at i Almindelighed forstaaer intet Barn et Ord af, hvad det lærer udenad i Skolen. Det gør Børnene dumme, tilføjer han.

Fra *Siver sted* (2 Mil S. for Flensborg) melder Præsten *Harries* s. A., at det danske Sprog, der tales i Hjemmene er en Hindring for Børnenes Fremgang i Skolen.

I *Gelting* Sogn (4 Mil S.-Ø. for Flensborg) var man saa glad ved Præsten *Kiesburg* (1782—97), fordi han lod Børnene svare lige saa godt paa Dansk som paa Tysk, ja gjorde endog danske Spørgsmaal, naar han ikke paa anden Maade kunde gøre sig forstaaelig.

Hele Sønderjyllands Befolkning ned til Slien og Danevirke var altsaa dansktalende lige til Aaret 1800. Og saa skulde man have troet, at der vilde oprinde bedre Dage for Danskheden, idet Frederik VI, som da regerede, var en god dansk Mand, der 1810 udstedte Reskripter til Værn for Danskheden og forlangte Indberetninger om Tilstanden. Men hans Reskripter blev aldrig udførte, og med Indberetninger trak man det saaledes i Langdrag, at han aldrig fik dem at se. — Disse Indberetninger, forfattede af Embedsmænd, der havde faaet deres Uddannelse ved

Universitetet i Kiel, indrømmer imidlertid, at der endnu i Trediveerne (1830—40) taltes Dansk lige ned til Slien og Husum; men naturligvis siger de tillige, at det er »ein höchst unestetischer Patois«, »verdorbenedes Dänisch«, ein Sprachgemisch, »ein Jargon« osv.

III

DANSKHEDENS Historie i Sønderjylland er en lang Lidelseshistorie, der viser, hvilken Sejghed der dog er i et Folks Modersmaal. Det er er Fortælling om en fortsat Kæde af Misgreb og Forsømmelser fra den danske Regerings Side, en Kamp *mod* Modersmaalet uden et tilsvarende Forsvar derfor. Endnu var Virkningen af denne Kamp kun aandelig Død og Sløvhed; der var endnu ikke Tale om tysk Oprørs-aand.

Men med 1830 begynder der noget nyt. Den franske Rejsning dette Aar fremkaldte ikke blot den belgiske og den polske Opstand, men mærkedes ogsaa i Danmark, og navnlig fremstod, paavirket af den, de to Mænd i Sønderjylland, der blev den ny Tids Hérolder: *Uve Lomsen* (1793—1838), der blev Slesvigholstenernes, og *Kristian Paulsen* (1798—1854), der blev de tro danske Sønderjyders Bannerfører.

Uve Lornsen, der var af frisisk Herkomst og født paa Øen Sild, var efter et noget forvildet Ungdomsliv ved tyske Universiteter foreløbig (1821—30) havnet som juridisk Embedsmand i København.

Han havde kun een aandelig Interesse: Politik, som han fuldstændig gik op i. Han lavede saa paa fri Haand uden noget Hensyn til historiske og retslige Forhold, sit slesvigholstenske Program, som han formede i følgende 3 Sætninger:

- 1) Hertugdømmerne Slesvig og Holsten er selvstændige Stater.
- 2) Hertugdømmerne Slesvig og Holsten er uadskillelig med hinanden forbundne Stater.
- 3) Kun Mandsstammen regerer i Hertugdømmerne.

Han krævede derfor en fælles Konstitution for de to Hertugdømmer og deres fuldstændige Adskillelse fra Danmark undtagen det, at Danmarks Konge indtil videre (til den kongelige Mandsstamme uddøde) maatte være deres Hertug.

Med dette Program kom han i Oktober 1830 til Kiel for at skaffe sig Tilhængere, og blandt dem, han henvendte sig til, var den højt ansete juridiske Professor *Kristian Paulsen*. Denne gjorde ham da opmærksom paa, at samtlige hans tre Grundsætninger stred mod baade Historie og Lovgivning, hvortil Lornsen svarede: »Alte geschichtliche Verhältnisse gehen uns nicht an. Wir wollen es nun sol«

Det er denne Foragt for Historien og den gældende Lov, der altid har været betegnende for den slesvigholstenske Bevægelse, som man dog ikke kan fra-

kende et vist idealt Skær, idet mange af dens Tilhængere paa en Maade har været begejstrede for Folkefrihed, saaledes som den maa opfattes af Tyskere.

Kristian Paulsen var en Købmandssøn fra Flensborg, havde studeret ved tyske Skoler og tyske Universiteter, disputeret for den juridiske Doktorgrad i København, hvor han opholdt sig 1822—26, og hvor han tog levende Del i hele det rige aandelige Liv, der da levedes.

Han blev saa 1826 juridisk Professor ved Universitetet i Kiel, hvis Opgave det var at uddanne Embedsmænd saavel for det danske Sønderjylland som for det tyske Holsten. Han med sin tyske Dannelse og sit danske Sind troede sig særlig skikket til at bringe Forstaaelse til Veje mellem de to Folk. Først søgte han i retshistoriske Forelæsninger at fremhæve, at alt, hvad der hedder Lov og Ret i Sønderjylland, har sin Rod i Kong Valdemar Sejers »Jydske Lov« fra 1241 og de af danske Konger bekræftede eller udstedte »Stadsretter«, mens al holstensk Lovgivning er udsprungen af den tyske Kejserret, der igen stammer fra Romerretten. Og Lovgivningens ledende Grundtanker er forskellige. Derfor vil *felles Love* for disse to Hertugdømmer enten støde an mod det enes eller det andets Indbyggers Retsbevidsthed.

Dette havde han indset og sagt, før Uve Lornsen kom til ham; men da nu dennes Agitation for en

fælles konstitutionel Forfatning for dem og for deres fuldstændige Adskillelse fra Danmark tog Fart, udgav han 1832 et Skrift »Om Hertugdømmet Slesvigs Folkelighed og Statsret«, hvori han opstiller de danske Sønderjyders Program, *som det var den Gang, og som det er endnu.*

Han oplyser i Skriftet, at paa Sønderjyllands 165 Kvadratmile tales der Dansk paa de 100 og Tysk paa de 65, og af de 330,000 Indbyggere, Sønderjylland den Gang havde, talte 185,000 Dansk og 145,000 Tysk. Men kun 110,000 havde dansk Kirke- og Skolesprog, og 220,000 Tysk. Ingen, slet ingen, havde dansk Retssprog. Sønderjyllands Præster og øvrige Embedsmænd uddannedes ved Universitetet i Kiel og var i Reglen fuldkommen fremmede for dansk aandeligt Liv. Sønderjylland havde to Skolelærerseminarier, der begge var tyske, 3 Gymnasier, der alle tre var tyske. Overhovedet var der ikke en eneste Lærestanstalt med dansk Sprog udenfor Folkeskolen, hvis Lærere med den tyske Uddannelse, de havde faaet, i Regelen ikke kunde være Befolkningen til større Hjælp i national Henseende.

Paa Grundlag af disse Oplysninger stillede han de yderst maadeholdne og bestemte Krav: Rets-, Kirke- og Skolesproget burde være dansk, hvor Folkesproget var dansk; det ene Skolelærerseminarium og i al Fald det ene Gymnasium skulde have dansk Sprog.

IV

REGERINGEN i København, hvori Holstenerne havde betydelig Indflydelse, tog i Virkeligheden mere Hensyn til Uve Lornsens Krav end til Kr. Paulsens.

Der blev givet en Slags konstitutionel Forfatning, ganske vist ikke med en fælles Rigsdag for de to Hertugdømmer — hver fik sin raadgivende Stænderforsamling —, men der oprettedes 1834 en fælles Højesteret og en fælles Lokalregering for begge Hertugdømmer; og Valgloven gav Godsejere og større Ejendomsbesiddere saa megen Overvægt, at Flertallet i den sønderjydske Stænderforsamling blev tysk.

Der var dog i Forsamlingen saa megen Frygt for Kongen hos nogle og saa megen Retfærdighedsfølelse hos andre, at et knebent Flertal (21 mod 18) stemte for et Forslag om Indførelse af dansk Retssprog, hvor der var dansk Kirke og Skolesprog, et Forslag, man kædede sammen med et andet, der tilsigtede at indføre Undervisning i Tysk i alle Sønderjyllands Skoler. —

Imidlertid var den begavede og oplyste Kristian VIII kommen paa Tronen, og han udstedte da 14.

Maj 1840 et Reskript om Indførelse af dansk Rets-
sprog, mens han lod det andet Forslag ligge.

Herover rejste sig et Ramaskrig og en voldsom
Agitation i den tyske Lejr. Dette gjorde Kongen
betænkelig, og for at dæmpe noget paa Harmen
gjorde han 1842 sin slesvigholstensk-sindede Svoger,
den augustenborgske Prins Frederik (Prinsen af Noer)
til Statholder og kommanderende General i Hertug-
dømmerne. Dette gjorde dog kun ondt værre, idet
Slesvigholstenerne fik den Tro, at Kongen var bange
for dem, og at de blot skulde skraale højere. Deres
Agitation gik da i Aaret 1842 ud over alle rimelige
Grænser; og da Stænderforsamlingen traadte sammen
i Efteraaret, kom det ene mere voldsomme Forslag
frem efter det andet. Der blev saaledes stillet For-
slag om, at Danebrog, Landets gamle Flag skulde
afskaffes i Hertugdømmerne og »eine schlesvigholsteini-
sche Landesflagge am baldigsten« indføres, samt at
det Mærke, der indbrændtes paa Skibene: »Dansk
Ejendom« skulde ombyttes med »Schleswigholsteini-
sches Eigenthum«. Og Forslagstilleren endte sin Tale
for dette Forslag med de drabelige Ord: »Fort mit
dem Stempel der Knechtschaft«.

Da hverken Forsamlingens Formand eller den til-
stedeværende Minister, Grev Josef Reventlow-Criminil
(Søn af en fransk Emigrant) paatalte dette usømme-
lige Udtryk, tog Mindretallets Fører P. H. Lorenzen
deraf Anledning til at tale Dansk i Forsamlingen —

hidtil havde ogsaa Mindretallet talt Tysk, og nu opførtes der en Uges Tid igennem en Række Skandaler i denne Anledning. Man søgte, saasart Lorenzen tog Ordet, at overdøve ham med Skrig, Skraal og Trusler; men alt prellede af mod hans urokkelige Ro og Standhaftighed. Hans første danske Tale blev ført til Protokols i tysk Oversættelse; og da han protesterede derimod, optog man slet ikke hans Taler, men satte i Stedet for: »P. H. Lorenzen redete Dänisch«, »P. H. Lorenzen sprach abermals Dänisch«, »P. H. Lorenzen fuhr fort Dänisch zu reden« o. 1. — Endelig negtede Forsamlings Præsident ham Ordet udtrykkelig, *fordi* han talte Dansk. — Han klagede da til Kongen, der svarede, at det var de danske Slesvigeres Ret at tale Dansk i Forsamlingen. —

Ikke desto mindre udkom den 29. Marts 1844 et kongeligt Patent, der kun giver .de Medlemmer af den slesvigske Stænderforsamling, der ikke kan tale Tysk, Lov til at tale Dansk i Stænderforsamlingen, og at de Taler, der holdtes paa Dansk, skulde indføres i Protokollen paa Tysk.

Denne Haan mod det danske Folk og Sprog af fødte en stærk Bevægelse baade i Kongeriget og i Sønderjylland. I Kongeriget henvendte man sig til Kongen med en Adresse, som modtoges unaadigt; i Sønderjylland fandt navnlig Bevægelsen sit mest levende Udtryk ved et Møde paa Sønderjyllands højeste Punkt: Skamlingsbanke, hvor den 27 aarige søn-

derjydske Bonde *Laurids Skou* henrev alle Tilhørere ved en Tale om Modersmaalet, hvori han bl. a. sagde, at Modersmaalet er det Baand, der knytter et Folks forskellige Individier sammen, bringer det bedste og sandeste, den ene maatte eje, til den anden, og at derfor den, der ringeagter og haaner vort Modersmaal, ringeagter og haaner vore Forældre, vore Bysbørn, hele Sognet, hele Landet.

Den store Sammenkomst paa Skamlingsbanke bidrog i høj Grad til at rejse en mægtig national Bevægelse baade i Sønderjylland og i Kongeriget, og om man end ikke kan sige, at Kongen blev revet med deraf, saa kom han dog til at se noget anderledes paa Forholdene og frigjorde sig mere og mere fra sine tyske Omgivelsers Indflydelse.

Han lod derefter kyndige Mænd undersøge det indviklede Arvespørgsmaal, og de kom enstemmig til den Erkendelse, at Sønderjylland helt og holdent havde fælles Arvefølge med Kongeriget, saa at baade Mands- og Kvindelinjen kunde arve, medens den kvindelige Arvefølge i visse Dele af Holsten var tvivlsom og maaske kunde tilfalde det russiske Kejserhus, naar den kongelige Mandsstamme uddøde, hvad der var al Udsigt til at den vilde, da Kongens eneste Broder og eneste Søn — de to sidste af den kongelige Mandsstamme — var barnløse.

Herom udstedtes et kongeligt aabent Brev 8. Juli 1846, der gav Anledning til Protester fra de augusten-

hidtil havde ogsaa Mindretallet talt Tysk, og nu opførtes der en Uges Tid igennem en Række Skandaler i denne Anledning. Man søgte, saasomt Lorenzen tog Ordet, at overdøve ham med Skrig, Skraal og Trusler; men alt prellede af mod hans urokkelige Ro og Standhaftighed. Hans første danske Tale blev ført til Protokols i tysk Oversættelse; og da han protesterede derimod, optog man slet ikke hans Taler, men satte i Stedet for: 'P. H. Lorenzen redete Dänisch«, »P. H. Lorenzen sprach abermals Dänisch«, »P. H. Lorenzen fuhr fort Dänisch zu reden« o. l. — Endelig negtede Forsamlings Præsident ham Ordet udtrykkelig, *fordi* han talte Dansk. — Han klagede da til Kongen, der svarede, at det var de danske Slesvigeres Ret at tale Dansk i Forsamlingen. —

Ikke desto mindre udkom den 29. Marts 1844 et kongeligt Patent, der kun giver .de Medlemmer af den slesvigske Stænderforsamling, der ikke kan tale Tysk, Lov til at tale Dansk i Stænderforsamlingen, og at de Taler, der holdtes paa Dansk, skulde indføres i Protokollen paa Tysk.

Denne Haan mod det danske Folk og Sprog af fødte en stærk Bevægelse baade i Kongeriget og i Sønderjylland. I Kongeriget henvendte man sig til Kongen med en Adresse, som modtoges unaadigt; i Sønderjylland fandt navnlig Bevægelsen sit mest levende Udtryk ved et Møde paa Sønderjyllands højeste Punkt: Skamlingsbanke, hvor den 27 aarige søn-

derjydske Bonde *Laurids Skou* henrev alle Tilhørere ved en Tale om Modersmaalet, hvori han bl. a. sagde, at Modersmaalet er det Baand, der knytter et Folks forskellige Individuer sammen, bringer det bedste og sandeste, den ene maatte eje, til den anden, og at derfor den, der ringeagter og haaner vort Modersmaal, ringeagter og haaner vore Forældre, vore Bysbørn, hele Sognet, hele Landet.

Den store Sammenkomst paa Skamlingsbanke bidrog i høj Grad til at rejse en mægtig national Bevægelse baade i Sønderjylland og i Kongeriget, og om man end ikke kan sige, at Kongen blev revet med deraf, saa kom han dog til at se noget anderledes paa Forholdene og frigjorde sig mere og mere fra sine tyske Omgivelsers Indflydelse.

Han lod derefter kyndige Mænd undersøge det indviklede Arvespørgsmaal, og de kom enstemmig til den Erkendelse, at Sønderjylland helt og holdent havde fælles Arvefølge med Kongeriget, saa at baade Mands- og Kvindelinjen kunde arve, medens den kvindelige Arvefølge i visse Dele af Holsten var tvivlsom og maaske kunde tilfalde det russiske Kejserhus, naar den kongelige Mandsstamme uddøde, hvad der var al Udsigt til at den vilde, da Kongens eneste Broder og eneste Søn — de to sidste af den kongelige Mandsstamme — var barnløse.

Herom udstedtes et kongeligt aabent Brev 8. Juli 1846, der gav Anledning til Protester fra de augusten-

borgske og lyksborgske Prinser paa een nær: den senere Kong Kristian IX. Ogsaa den sønderjydske Stænderforsamling vilde protestere, men den kongelig Kommissarius bestred dens Ret hertil og nægtede at tage mod nogen Protest, hvilket gav Anledning til, at Forsamlingen opløste sig. — Naturligvis fik ogsaa Prins-Statholderen Afsked og fulgtes af Ministeren Josef Reventlow-Criminil. I hans Sted traadte en kongetro Holstener, *L. N. Scheele*, som blev Genstand for stærkt Had og megen Haan fra Slesvigholstenernes Side.

V

SAMME Aar, som Kongen udstedte det aabne Brev om Arvefølgen, krævede han en Indberetning om Sprogforholdene i Hertugdømmet. Og da Amtmand *Warnstedt* i Flensborg udsendte Ordren herom, tilføjede han, at det laa ham i høj Grad paa Sinde, at man vilde forsyne ham med Materiale til at paavise, at det danske Sprog, der taltes i Flensborg Amt, ikke kunde kaldes Dansk, men var »ein corrumpirtes Sprachgemischc, der taltes forskelligt i de forskellige Byer og Sogne. Det var, skrev han, forekommet i hans Embedstid, at Folk fra de forskellige Sogne, der var komne sammen paa Amtshuset, ikke kunde forstaa hverandre [!!].

Indberetningerne blev saa naturligvis affattede efter denne Bestilling.

Præsten *Hansen i Bov*, (i Mil N.-V. for Flensborg), der Aaret før havde skrevet, at det ikke kunde nægtes, at Befolkningen i Bov næstendels talte Dansk, indberettede nu, at kun Vß* talte Dansk. ,

Præsten *Feddersen i N. Hagsted* (3 Mil S.-V. for Flensborg) skrev, at 60 »Køpfe« eller 715 talte Tysk, 6 »Køpfe« eller Viso Frisisk, 5 »Køpfe« eller ¹/iso

Dansk — ialt 71. Men hvilket Sprog de 814 af Sognets 885 Beboere talte, meddelte han ikke.

Præsten *Nissen i Egebæk* (2² M. S. for Flensborg) fraraadede dansk Gudstjeneste, fordi den tyske blev saa daarlig besøgt [!].

I *Tønder Amt*, hvor Amtmanden ingen »Vejledning« havde udsendt, blev Beretningerne ikke saa stærkt farvede.

Om *Ubjerg Sogn* (1/2 M. S. for Tønder): »Det danske Sprog hersker overalt som Folkesprog. Desuagtet bliver Børnene i Skolen underviste paa Tysk, ligesom Gudstjenesten holdes paa Tysk.«

Om *Humtrup Sogn* (1 M. S. for Tønder) hedder det: »Det daglige Omgangssprog er Dansk med mange provinsielle Ejendommeligheder. Kirke- og Skolesproget er helt igennem Tysk, »hvilket ogsaa er det rigtige« [!].

Om *Brarup Sogn* (P/2 M. S. for Tønder) skriver Præsten: »Omgangssproget er Dansk; derfor forstod man mig ikke, da jeg i Begyndelsen holdt Skriftetaler og andre Taler paa Tysk. Nu prædikes her Dansk hver tredie Søndag, men med tysk Salmesang«.

Fra *Sønder Løgum* (1 M. S.-Ø. for Tønder, *Karlum* (1³/₄ M. S.-V. for Tønder), *Ladelund* (2 Mil S.-Ø. for Tønder), *Klægsbøl* (2 M. S. for Tønder) og *Medelby* (3 M. S.-Ø. for Tønder) lyder Beretningen nogen-

lunde ens: Dansk Folkesprog, tysk Kirke- og Skolesprog med nogle faa danske Gudstjenester om Aaret.

Fra Egne længere mod Syd lyder Beretningerne omtrent ligesom disse:

Hjoldelund (2^s/_< N.-Ø. for Husum): »Børnene kan, naar de kommer i Skole, kun Dansk.«

Fjolde (i'/iM.N.-Ø. for Husum): »Samtlige 1600 Indbyggere taler Dansk, men er fuldstændig ukendte med dansk Skriftsprog.«

Dette sidste var desværre fuldstændig sandt. Man havde holdt denne Befolkning fuldstændig borte fra Berørelse med dansk Skriftsprog og med dansk Aandsliv; og da det jo er en ubestridelig Sandhed, at »Modersmaal er vort Hjertesprog, kun løs er al fremmed Tale«, at det Ord, der skal blive til Liv i Mennesker, maa komme til dem i deres Modermaal, saa var denne Befolkning sunket ned i aandelig Sløvhed og Materialisme.

De ovennævnte Indberetninger fik Kristian VIII aldrig at se. Den gottorpske Regering indsendte dem først til Kancelliet den 8. Oktober 1847; og Kongen blev snart efter syg og syg til Døden. Den 20. Januar 1848 døde han med tunge Anelser om, at »nu brister det derovre.«

VI

ARET 1848 var her i Danmark som i det øvrige Europa et stærkt bevæget Aar. Og ikke mindst blev det et bevæget Aar i Sønderjylland.

Den 18. Marts samlede sig i Rensborg 70 Medlemmer af den slesvigske og den holstenske Stændersamling for at overlægge, hvorledes de skulde gennemføre deres Krav om en fælles Regering og Rigsdag for »Slesvigholsten« og denne nye Stats Adskillelse fra Kongeriget Danmark.

Nogle i Forsamlingen holdt paa, at man, uden at ænse Kongen og det danske Folk, skulde sende Bud til Frankfurt og begære Sønderjylland optaget i det tyske Forbund og smeltet sammen med Holsten. Andre mente, det var klogere at sende Bud til København, hvor man maaske kunde narre den danske Regering til at indrømme Sønderjylland og Holsten fælles Forsvarsvæsen, Pengevæsen, Administration og Lovgivning. Dette kunde maaske naas uden Krig.

Denne Mening sejrede, og en Deputation af 5 Mænd afsendtes for at forlange:

- 1) Øjeblikkelig Sammenkaldelse af Hertugdømmer-
nes Stænder i forenet Samling og Forelæggelse
af et Udkast til en fælles slesvigholstensk For-
fatning.
- 2) Foretagelse af de fornødne Skridt til Hertug-
dømmet Slesvigs Optagelse i det tyske For-
bund.
- 3) Indførelse af almindelig Folkevæbning med selv-
valgte Officerer.
- 4) Fuldstændig Presse- og Forsamlingsfrihed.
- 5) Øjeblikkelig Afskedigelse af Regeringspræsident
Scheele.

Blandt de 5 Mænd, som skulde overbringe Kongen disse Fordringer, var den Advokat *Gulich** som 1842 havde betegnet Danebrog og Ordene »Dansk Ejendom« paa Hertugdømmets Skibe som »ein Stempel der Knechtschaft«, og den *Olshausen*, der samme Dag havde sagt, at de Danske var et dovent, dorsk og usammenhængende Folk, der havde gjort sig latterligt i hele Europas Øjne.

De 5 slesvigholstenske Afsendinger traf ikke i København den Regering, de havde ventet. Da Efterretningen om deres Afsendelse og deres Fordringer kom til København den 20. Marts, blev mange danske Mænd grebne af Frygt for, at Regeringen, hvori de to holstenske Grever H. Reventlow-Criminil og Karl Moltke havde meget at sige, skulde sige ja til

deres Forlangender, og Københavns Byraad tog da den Beslutning, at det (der havde Ret til at henvende sig til Kongen), Dagen efter vilde bede ham om at skifte Ministre, og en stor Folkeforsamling i Kasino-Teatret bestemte, at man vilde gøre Borgerrepræsentanterne Følgeskab.

Derfor samlede sig den 21. en stor Menneskemængde paa en af Stadens store Pladser: Gammel- og Nytorv;- og med Københavns Overpræsident og Byraad i Spidsen drog et mægtigt Tog op mod Slottet. Her modtog Kongen dem med de Ord, at han havde opfyldt deres Ønske, inden det var fremført; det gamle Ministerium var afskediget; og vilde Folket stole lige saa sikkert paa sin Konge, som han paa sit Folk, saa vilde han blive en trofast Leder til Ære og Frihed.

Derefter dannedes der et Samlingsministerium med den hidtilværende Finansminister, Lensgreve A. V. Moltke i Spidsen. Og gennem dette Ministerium svarede Kongen de slesvigholstenske Udsendinger, at han hverken havde Vilje, Magt eller Ret til at lade Sønderjylland optage i det tyske Forbund, men at han vilde styrke dets uopløselige Forbindelse med Moderlandet ved en fælles, fri Forfatning, mens Holsten kunde faa det, som det selv ønskede. —

Inden dette Svar var afgivet, havde der dannet sig en Oprørs-Regering, Hertugen af Augustenborg var ilet til Berlin for at skaffe Oprøret Hjælp fra

Preussen, og Prinsen af Noer havde overrumplet Fæstningen Rensborg og forledet Besætningen til Frafald ved at fortælle, at Kongen var i den københavnske Pøbels Vold, der var fjendtlig sindet mod Hertugdømmerne.

Saaledes begyndte det Oprør, der vilde have været dæmpet i det første Slag 16 Dage efter, hvis ikke Preussen, der paa Grund af sine indre Forhold trængte til en Krig, havde blandet sig deri. Nu blev det til en Trearskrig med vekslende Lykke mellem Danmark og Preussen-Tyskland, som dog i det sidste Krigsaaer overlod Oprørerne til deres Skæbne, der da blev beseglet i Slaget ved *Isted* den 24.—25. Juli 1850. Efter dette maatte Oprørshæren rømme Sønderjylland, og den blev i Holsten siden afvæbnet af Østerrigene.

Efter Afslutningen af Krigen traf den danske Regering den Ordning for Sønderjyllands Vedkommende, at det hverken skulde indlemmes i Holsten eller i Kongeriget, men staa som et selvstændigt Hertugdømme, der var fælles med de andre Landsdele om Kongehus, Hær, Flaade, Statsejendomme, Told- og Postvæsen samt Udenrigsstyrelse, mens det for alle øvrige Anliggender fik sin egen Stænderforsamling, der nu blev lovgivende, men ulykkeligvis blev valgt i det væsentlige efter den samme uheldige Valglov som tidligere.

Derved forvirredes Europas Opfattelse af dets Forhold, idet man paa Grund af det tyske Flertal i

denne Forsamling forledees til at tro, at ogsaa Fler-
tallet i Befolkningen var tysksindet.

Den tyske Agitation, der stadig støttedes af An-
greb paa Danmark i Tysklands Presse, rettedes i
nogle Aar særlig mod den Ordning af Sprogforhol-
dene, der var truffet fra dansk Side. I Følge denne
var baade Kirke-, Skole- og Retssprog fuldstændig
tysk fra Holstens Grænse til en Linje, der blev draget
i — 1^{1/2} Mil Nord for Slien næsten parallel med denne til
hen imod Husum, hvor den saa bøjede af mod Nord-
vest til Tønder. Derimod var Kirke-, Skole- og Rets-
sprog *dansk* fra Nørrejyllands Grænse til Linjen
Flensborg—Tønder undtagen for Købstædernes Ved-
kommende. — Mellem disse to Bælter var der et
blandet Sprogbælte, hvortil ogsaa de nordlige Køb-
stæder hørte. Her blev der i *Kirkerne* prædikedet paa
Dansk hveranden og paa Tysk hveranden Helligdag;
kirkelige Handlinger blev foretagne i det Sprog, ved-
kommende selv forlangte; i *Skolen* skulde der under-
vises paa Dansk, men der blev givet rigelig Under-
visning i Tysk. Og i *Retssalen* foretoges Sagerne
paa Dansk eller paa Tysk, som vedkommende øn-
skede. —

Denne Ordning blev voldsomt angrebet fra tysk
Side som brutal Vold mod Tyskheden, og Hadet til
Danmark var stadig levende i Tyskland, næret ved
Avissskriverier med usandfærdige Fortællinger om dansk

Undertrykkelse af Tyskere i Sønderjylland og ved saakaldte »Schwarzbücher über die dänische Misregierung« — saa øjensynlig falske, at et anset tysk Blad refererede dem under Rubriken »Sie lügen, und sie wissen, dass sie lügen.«

VII

SAALEDES gik nogle Aar under et utroligt Spild af Blæk fra begge Sider til Noter, Erklæringer, Forslag osv.

Men da saa Bismarck var bleven preussisk Minister og havde begaaet sit grove Forfatningsbrud, troede han at kunne besværgе den Storm, der var ved at rejse sig mod ham ved et Angreb paa Danmark; og *Østerrig* mente at kunne bjerge sin synkende Anseelse og Indflydelse i Tyskland ved at gaa med i en meget populær og lidet farlig Krig.

Under intetsigende Paaskud overvældede de to Stormagter da 1864 Danmark, og det øvrige Europa, der havde garanteret . den Ordning, de omstyrtede ved at fratage Danmark ikke alene de tyske Hertugdømmer Holsten og Lauenborg, saa rolig til. —

Havde man den Gang grebet ind, kunde formodentlig den nuværende frygtelige Verdenskrig saa vel' som Stormagtskrigene 1866 og 1870—71 have været undgaaede. — Dog, det er jo ikke godt at sige; men en Anledning mindre havde der i alt Fald været.

Saasnart de forenede preussisk-østerrigske Hære var brutte ind i Søndejylland, opløstes al Lov og Orden: Rigsvaabenet og Kongens Navnetræk fjærnedes fra de offentlige Bygninger, Embedsmænd blev forjagede, og Tyskere sattes i deres Sted, gode danske Mænd blev fængslede, og Lovene til Dels suspenderede. Endog Gravfreden krænkedes, idet det skønne Løve-Mindesmærke, der var sat paa Graven, der gemte Støvet af de 861 danske Mænd, der faldt i Slaget ved Isted, blev nedbrudt og ført til Berlin.

Da det øvrige Europa ikke kunde mande sig op til et Forsøg paa at standse de tyske Magters Sejersløb, maatte Danmark naturligvis slutte Fred, og den kunde ikke faas billigere end ved Afstaaelse til de sejrende Stormagter af hele Sønderjylland samt de tyske Hertugdømmer Holsten og Lauenborg.

Derved fik Tyskland Mulighed for at skabe sig en Flaade i den ypperlige Havn ved Kiel og til paa en Maade at fordoble den ved Bygningen af den holstehske Kanal, der gør, at den kan operere baade i Østersøen og Vesterhavet næsten samtidigt.

Den nuværende Krig maa nu have lært de ikke-tyske Stormagter, hvor kortsynet den Politik var, der lod Danmark staa ene og forbløde sig 1864.

Preussen følte sig snart stærkt nok til at angribe sin Medskyldige fra 1864 og faa sig tilkendt hele Byttet. Og saa lod Bismarck sine Kronjurister erklære, at det var uden al Tvivl, at Hertugdømmerne

med Rette havde tilhørt Kong Kristian IX, der jo ellers ikke kunde have afstaaet dem. Man erklærede ganske aabent, at Krigen 1864 var begyndt paa et uretfærdigt Grundlag. *Frankrig* havde imidlertid man* det sig op til at forlange indsat i Fredstraktaten mellem Preussen og Østerrig en § 5, der lød saaledes :

H. M. Kejseren af Østerrig overdrager til H. M. Kongen af Preussen alle sine i Wien-Freden af 30. Oktober 1864 erhvervede Rettigheder til Hertugdømmerne Holsten og Slesvig, *dog saaledes, at Befolkningen i de nordlige Distrikter af Slesvig skal afstaaes til Danmark, naar den ved en fri Afstemning tilkendegiver Ønsket om at blive forenet med Danmark.**

Det er ikke godt at vide, om Preussen nogen Sinde har tænkt paa at holde det heri liggende Løfte. Kun een Gang har det ligesom gjort Mine til at ville gøre det. Det var, da der i 1867 var Tale om en europæisk Konference angaaende Luxembourg ; da indledede den preussiske Regering en Skinforhandling med Danmark om § 5 for at slippe for, at Spørgsmaalet kom frem paa Konferencen.

Det har senere krænket *Frankrig*, Paragrafens Ophavsmand, og hele den europæiske Retsbevidsthed ved at lade, som § 5 ikke var til. Da imidlertid Sønderjydernes kaame Ordførere adskillige Gange

generede den preussiske Regering ved at minde derom, lod Preussen 1878, da Østerrig i Spørgsmaalet om Bosnien og Herzegowina havde særlig Brug for dets Velvilje, Østerrig erklære, at det gav Afkald paa Gennemførelsen af Paragrafen. — Om dermed den Ret, der ved denne er givet Nordslesvigerne, ogsaa faldt bort, er et omtvistet Spørgsmaal.

VIII

NU har altsaa Preusserne regeret 53 Aar i Sønderjylland, og i den Tid har der været 8 Overpræsidenter, der alle har set det som deres Opgave at fortyske Befolkningen og drive de Danske bort fra deres Fædrenejord; men de har haft afvigende Meninger om, hvorledes dette bedst lod sig gøre, og de har i hvert Tilfælde fulgt en noget forskellig Fremgangsmaade, der maaske har stemt med deres egen Overbevisning, maaske er bleven dem dikteret fra Berlin. Yderpunkterne i deres Fremgangsmaade er betegnet ved den saakaldte »mildere Kurs« (1890—94), mens Caprivi var tysk Rigskansler, og den saakaldte »Køllerpolitik«, med dens Haardhed, Hensynsløshed og Uretfærdighed, der praktiseredes af Overpræsidenterne v. Køller og v. Wilmowski i Aarene 1897—1906.

Regeringens Færd overfor Kirke, Skole og almindelige Retsforhold skal nu kortelig anføres.

I *Statskirken* synes det at være en stiltiende Forudsætning, at Præsterne som Statens Embedsmænd skal være Medhjælpere ved Befolkningens Fortysk-

ning, om ikke paa anden Maade saa ved at skildre Kærligheden til Folk og Modersmaal som noget verdsligt, der afdrager Sindene fra >det ene fornødne«. Og jo mere Præsterne har deltaget i Fortyskningsarbejdet — direkte eller indirekte — des større Mistillid er der opstaaet mellem dem og Menighederne, og desto mere er Baandene løsnede mellem disse og Kirken. Dette synes ikke at bekymre de ledende, der — saa vidt man kan skønne — hellere ser tyske Hedninger end danske Kristne; men den store Fare for Folkets Afkristning har i høj Grad vakt Bekymring hos fromme danske Kristne, og disse har da søgt at modarbejde Faren: een Retning (Den indre Mission) ved, at en Del af dens Præster har opgivet at tjene Regeringens Fortyskningsplaner og — saa vidt det er muligt for Embedsmænd — at stille sig ved Befolkningens Side, samt ved at ordne en Prædikantvirksomhed af mere privat Art. En anden kirkelig Retning (den grundtvigske) har oprettet Frimenigheder udenfor Statskirken, men paa evangelisk-luthersk Grund og søger sin Opbyggelse i Kirker, den selv har bygget, og ved Præster, den selv har udnævnt og selv lønner.

Denne Bestræbelse har været udsat for mange Drillierier fra Statsmyndighedernes Side. Frimenighedskirken i Haderslev holdtes saaledes under intetsigende Paaskud lukket i 3 Aar, mens Menigheden førte Proces om Retten til at benytte den Kirke, den

selv havde bygget. Og da den ved Landets øverste Domstol vandt sin Sag, var Efterretningen om Dømmen over et Aar om at naa fra Berlin til Haderslev. — Frimenighedernes Gudstjenester blev i lange Tider af Politiet betragtede og behandlede som »Forsamlinger, hvor der drøftes offentlige Anliggender« □: politiske Møder og maatte finde sig i de Indskrænkninger, der var for disse. — Endelig har man ikke villet tillade, at der anlægges Kirkegaarde ved Frimenighedskirkerne; og afdøde Medlemmer af en Frimenighed maa ikke begraves fra Sognekirken med Tale og Salmesang.

Indenfor Statskirken selv har naturligvis Fortyskningen ogsaa gaaet sin Gang. Mange Sogne med aldeles overvejende dansktalende Befolkning har helt eller overvejende tysk Gudstjeneste. Under Krigen 1864 blev saaledes den danske Gudstjeneste fuldstændig afskaffet i 41 Sogne, saaledes at i Tiden 1864—70 havde kun 121 Sogne dansk Gudstjeneste. Dette Tal er siden saa yderlig indskrænket, saa nu er der kun 26 Sogne, der har udelukkende dansk Gudstjeneste. Saasomt der nemlig ansættes en Jærnbanebestillingsmand eller lignende i et Sogn, bliver der i Regelen anordnet et vist Antal tyske Gudstjenester, medens man omvendt indskrænker Tallet paa de danske, navnlig naar der ved Anvendelse af kunstige Midler kan tilvejebringes en eller anden Udtalelse derfor.

Værst ser det ud i *Skolen*. Der er Skoletvang fra

Børnenes 6te til 15de Aar. Loven tillader ganske vist Forældre *selv at undervise deres Børn*, naar det for de preussiske Skolemyndigheder godtgøres, at de faar *utilstrækkelige* Undervisning; men det vil de aldrig faa, naar det er dansksindede Folk, der underviser dem.

Man kan ogsaa oprette *private Skoler*, naar man er i Besiddelse af »Sædelighed og rent Sindelag i religiøs og politisk Retning«, samt naar Skolerne »svarer til et følt Savn«. Og om disse Betingelser er til Stede, skal naturligvis de preussiske Myndigheder afgøre. — En Kendsgerning er det, at alle danske Privatskoler er lukkede; der findes nu ikke een i hele Sønderjylland, skønt der var Brug for mange. Skolens Fortyskning er foregaaet trinvis, dog i hurtigt Tempo.

1864. begyndte man med at udelukke Dansk af Skolerne i Gottorp og Husum-Bredsted Provstier samt i 25 Sogne under Flensborg og 10 under Tønder Provsti □: Syd for Linjen Flensborg-Tønder. Desuden blev det paalagt Lærerne i *alle* Sønderjyllands Skoler at undervise 3 Timer ugentlig i Tysk, hvis nogen ønskede det. — 1871 blev Tysk tvunget Undervisningsfag i alle Skoler; og 1878 blev Tysk delvis Undervisningsår^ og helt Embedssprog. Og endelig gjorde man den 18. December 1888 Skridtet helt ud, idet Dansk fuldstændig udelukkedes af Skolen baade som Undervisningsprog og som Undervisnings-

fag. Kun enkelte Steder bibeholdtes et Par ugentlige Religionstimer paa Dansk.

Naar altsaa et 6 Aars Barn, der maaske aldrig i sit Hjem har høft et tysk Ord, kommer ind i Skolen, tiltales det paa Tysk og skal om muligt svare paa Tysk, hvilket straks virker ængsténde paa Barnet som alt uforstaaeligt. Og snart udvikler der sig en fjendtlig Følelse hos de danske Børn, der tvinges til at synge: »Ich bin ein Preusse« eller »Deutschland über alles«. Tit kommer der Fjendskab mellem Børnene indbyrdes, idet Hjemmetyskernes Børn angiver dem, der har talt Dansk paa Legepladsen, og man vil have lagt Mærke til, at danske Børn i Regelen straffes strængere end Børn fra tyske Hjem. —

Lærerne er nødte til at optræde, som de gør; thi i Politistaten Preussen bliver hvert af deres Skridt og deres Ord bevogtet! Skoleinspektørerne skal erkjendige sig om og indberette om Lærerens politiske Sindelag. Det indberettes, om han er Medlem af de tyske Foreninger, om han er med til Fest paa Kejserens Fødselsdag, om hvem i Sognet han omgaa osv. Er han ikke nidkær nok, afskediges han eller forflyttes til en tysk Egn.

Skolebøgerne, og da navnlig de historiske, frembyder naturligvis mange Mærkeligheder. De er fuldstændig indrettede til at tjene Fortyskningen, saa maa det gaa, som det kan, med Sandheden. Kortelig kan det siges, at de fortier, hvad man ikke synes om,

fordrejer, hvad man mener at kunne bruge, og til- digter, hvad der maatte mangle. — Saaledes findes der i en meget brugt historisk Lærebog intet andet om Treaarskrigen 1848/50, end at de Danske mistede to Krigsskibe i Egernførde Fjord den 5te April 1849. Og af Fordrejelser kan fremhæves, at »Slesvig 1851 værgeløst blev overgivet til Arvefjenden«, og at »fra den Tid herskede Danskerne med ubegrænset Vil- kaarlighed, Medlemmerne af det augustenborgske Hus blev landsforviste, og Hertugen maatte afstaa sine rige Besiddelser til Danmark langt under Værdien. I Mellemslesvig blev det danske Sprog indført med Vold, og Embedsmænd, Præster og Lærere afskedi- gede paa Grund af deres tyske Sindelag [□: for Eds- brud og Oprør]. De ledige Pladser gav man til danske, til Dels ganske uværdige og udygtige Mænd. Al Beden og Bønfalden var forgæves«. Af rene Op- digtelser figurerer naturligvis den om Oprøret i Kø- benhavn og Kongens Ufrihed i 1848.

Naar Børnene efter at have lært sligt i Skolen, fortæller det hjemme, siger naturligvis Forældrene, at det ikke er sandt, og derved opstaar et Æjendtligt Modsætningsforhold mellem Hjem og Skole, som er baade pinligt og skadeligt for Børnene.

IX

HELE *Retsplejen* foregaar paa Tysk; og hele *Administrationen* lige saa. Og ikke alene volder Sproget Vanskeligheder for de Danske, men Domstolene er fuldstændig uberegnelige, og Administrationen er vilkaarlig. —

Det er saaledes ikke til at forstaa, at Redaktøren af den dansksindede »Flensborg Avis« kunde dømmes til 9 Maaneders Fængsel (i anden Instans 4), fordi han uden at nævne noget enkelt Navn havde betegnet de Officerer som mensvorne, der 1848 efter at have aflagt Troskabsed til Kong Frederik VII gik over til Oprørerne, « mens paa samme Tid Redaktøren af et Fortyskningsblad i Haderslev slap med en Bøde paa 500 Mark for at have betegnet Nord-slesvigs Repræsentanter i Rigsdag og Landdag som Landsforrædere, der havde brudt den Ed, de havde aflagt paa den preussiske Forfatning. Og endda fritoges han ved en Naadesakt for at betale Bøden paa Grund af hans ædle Motiver.

Helt let er det heller ikke at forstaa, at den samme Ret i samme Aar og paa væsentlig de samme

Oplysninger kunde fælde aldeles modstridende Domme; men det oplevede man i Aaret 1902 i den saakaldte Finnemannske Sag.

C hr. Finnemann fra Taarning tæt ved den danske Grænse, havde i December 1866 afgivet Erklæring om, at han vilde benytte en Bestemmelse i Wien-Freden og vedblive at være dansk Undersaat. Han ændrede imidlertid sin Bestemmelse og mødte i det følgende Aar (17. Januar) til preussisk Session. Og da Regeringen paa denne Tid altid gjorde gældende, at de, der havde erklæret at ville være danske Undersaatte (havde »opteret«), men ikke iværksat Overflytning til Danmark, vedblev at være Preussere, saa erkendtes han af Regeringen for at være det, var preussisk Kommuneforstander, Medlem af Kredsagen og Skoleforstander; han sad, kort sagt, i 35 Aar og nød uanfægtet sin preussiske Statsborgerret. Men saa havde v. Køller udruget en Plan til at skaffe sig af med danske »Agitatorer« ved at erklære dem for besværlige (»læstige«) danske Undersaatte og udvise dem. Chr. Finnemann og hans Søn, Gaardejer N. Finnemann, blev da udviste af Landet. Efter i 35 Aar at være erkendt for preussisk Undersaat vilde han naturligvis ikke bøje sig for Udvisningen, men blev hjemme, til han ved Magt blev ført over Grænsen.

Dagen efter vendte han tilbage, blev mulkteret for ulovlig Tilbagevenden og fik derved Sagen for

Domstolene. Overlandsretten dømte da, at han var preussisk Undersaat og ikke kunde udvises.

Men saa meldte sig en Gendarm, der aflagde Ed paa, at han vidste, at Finnemann i *Foraar et* 1867 havde opholdt sig flere Uger i Danmark. Det oplystes senere, at Gendarmens Ed var falsk; han var først kommen til Nordslesvig i *Oktober* Maaned 1867. — Endvidere meldte sig et andet Vidne, en Kone fra Esbjerg, der forklarede, at Finnemann i 1867 havde været Vs Aar i Danmark. Under et Krydsforhør af Finnemanns Advokat skrumpede det halve Aar ind til 4 Uger; og senere maatte hun tilstaa, at hun før Forhøret havde haft en Sammenkomst med Landraad *Beckerer* i Haderslev, Amtsforsander *Valentiner* og den nævnte Gendarm *Stegmann*, at hun havde faaet 20 Mark og Udsigt til 2000 Mark, hvis Finnemann paa hendes Vidnesbyrd kunde blive erklæret for dansk Undersaat. Paa Kontoret skrev man op for hende, hvad hun skulde sige; thi selv kunde hun intet huske.

Saa skete det vidunderlige, at paa disse Vidnesbyrd dømte den samme Ret, der kort i Forvejen havde erklæret Fader og Søn for preussiske Undersaatter, dem at være danske.

Denne Dom maa imidlertid være faldet Kejseren for Brystet; thi han ophævede den ved en kejserlig Akt og gav de udviste Lov til at komme hjem.

Tilliden til Domstolene har lidt meget ved, at enkelte Dommere altid har været blandt de mest fanatiske tyske Agitatorer, saaledes *Dr. Hahn*, der f. Eks. den 6. April 1908 i *Lübeck* udtalte Haabet om, at der maatte komme en Lov, der tillod Regeringen at fratage dansksindede Folk i Sønderjylland deres Jord, og sin Glæde over, at den ny Foreningslov har aabnet en Mulighed for i en overskuelig Fremtid at se fremmede Sprog udryddede af de offentlige Forsamlinger indenfor det tyske Riges Grænser¹⁾.

Samme Aar (24. Oktober 1908) udtalte *Dr. Hahn* igen i *Lübeck*: »Tyskernes Nationalfølelse maa opægges. Tyskerne i Nordslesvig maa lære af Tyskerne i Bøhmen: Krig paa Kniven!«

Og nogle Dage derefter udtalte samme Dommer i Haderslev, at »det danske Overmod skal knækkes med jærnhaard Strængthed.«

Det er ikke til at undres over, at den ene offentlige Forsamling efter den anden har udtalt sin Mistillid til *Dr. Hahn* som Dommer i politiske Sager; det er snarere at undres over, at han har kunnet avancere usædvanlig hurtigt paa Embedsvejen.

Men Tilliden til Administrationen er endnu mindre end Tilliden til Domstolene; og fra Administra-

¹⁾ § 7 i den ny tyske Foreningslov af 1908 bestemmer, at efter 1928 maa der ikke tales Dansk i nogen offentlig Forsamling i Sønderjylland, og allerede er det forbudt udenfor Haderslev, Aabenraa, Sønderborg og den nordlige Del af Tønder Amt.

tionens Side har man set de mærkeligste Ting — ogsaa i Forholdet til Domstolenes Afgørelser.

Kaptajn *Fischer* i Aabenraa og Bankbestyrer *Møller* i Skærbæk, der af Forvaltningen blev erklæret for Ikke-Preussere, men som af Domstolene har faaet deres preussiske Borgerret anerkendt, har saaledes ikke kunnet faa Forvaltningen til at anerkende disse Domme. Man har vedblivende nægtet at optage dem paa Valglisterne som stemmeberettigede Borgere.

Et andet Tilfælde, der viser, hvor lidt Administrationen ænsrer Domstolenes Afgørelser, har vakt stor Opmærksomhed. I Aaret 1907 erklærede tre navngivne Mænd i et offentligt Blad, at Degn og Skolelærer *Bager* i Ketting paa Als i Skolen havde brugt Skældsord mod de dansksindede som »Danskerpak«, »danske Hunde«, »Løgnprofeter« osv. Man lod straks en af de tre Mænd* arrestere, fordi den rejste Beskyldning var saa forfærdelig, at den paagældende Lærer straks maatte afsættes, hvis Beskyldningerne viste sig at være sande. — Deres Sandhed blev bevist, de tre Mænd blev frifundne; men *Degnen Bager* blev siddende i sit Embede.

X

I Overpræsident v. Köllers Tid, da det gjaldt om at lave Optanter, blev ikke mindre end 1200 Personer, der havde stolet paa, at de var preussiske Undersaatter, erklærede for Optanter, og kun et Par Hundrede af dem blev optagne i preussisk Undersaatsforhold. Dette »Optantlaveri« aabenbarede mange mindre lyse Sider i den preussiske Administration.

Et ligefrem skamløst Forsøg paa »Optantlaveri« foreligger fra Skærbæk i Vestslesvig. Amtsforstanderen dér med det stolte Navn *Winter v. Adlersflügel* skrev saaledes til en fremtrædende Hjemmetysker, Hotelejer *Lassen*:

»Skomager Grejsen i Blankær maa forandiges til at udtale, at han har set *Peter Timmermann* i Danmark, og at *Peter Timmermann* paa den Tid opholdt sig i længere Tid i Danmark. Dette Udsagn maa han bekræfte med sin Ed, ligegyldigt, om han husker det saa nøje eller ej. *For dette edfæstede Udsagn stiller jeg 1000 Mark, og om det er nødvendigt, 2000 Mark til Raadighed for Grejsen.*«

Formodentlig har Grejsen ikke villet tjene de 2000 Mark paa denne Maade. Men da denne Skrivelse

paa Grund af de stedlige Tyskeres indbyrdes Uenighed blev overgivet til den offentlige Anklager, anlagde denne ikke Sag mod *Winter v. Adlersflügel* ; han blev tværtimod hædret ved et Festmaaltid, hvor Amtets øverste Embedsmand, Landraad *Becherer* i høje Toner priste ikke alene hans fremragende Begavelse, Ihærdighed og Flid, men ogsaa hans Retsskaffenhed og Hæderlighed i Karakteren (!).

Baade med Hensyn til de Grunde, der har været givne for Udvisningerne, og Maaden, hvorpaa denne blev iværksat, har der hersket stor Vilkaarlighed og megen Haardhed. En Grosserer i Haderslev blev udvist, fordi han et Par Gange havde undladt at lade sig barbere af en tysk Barber! — 15 Tjenestefolk i Bevtoft udvistes, fordi deres Husbonder havde været til Vælgermøde. — *v. Köller* forsvarede dette med at sige: »Det bebrejdes mig, at jeg udviser uskyldigt Tyende, som ikke er »Krakilere«. Men jeg vil, da jeg ikke kan komme Agitatorerne til Livs paa anden Maade, ruinere dem, saa de rejser ud af Landet«. — En Enke i Aabenraa-Egnen blev udvist, men bad om Henstand, da hendes Datter var dødssyg. Svaret var, at hun skulde være ude af Landet inden 12 Timer. Og Politiet kom da og satte det dødssyge Pigebarn paa en aaben Vogn, der i Vinterkulden skulde køre dem til Aabenraa. Her blev de satte i i Toget; men Pigebarnet døde, inden de naaede den kongerigske Station, hvortil de var dirigerede.

Da efter preussisk Lov et Barn tilhører den Nation, som Faderen tilhører, men efter dansk Lov Indfødsret kun tilkommer den, der er født i Landet, opstod der i Tidens Løb en Klasse af *hjemløse*. Børn af danske Undersaatter, der var fødte i Sønderjylland. De havde ikke Indfødsret i Preussen, fordi Fædrene var danske, og ikke i Danmark, fordi de de var fødte udenfor Riget. Denne Klasse Mennesker var selv ilde stillede, men voldte ogsaa de preussiske Statsmyndigheder mange Kvaler. Derfor var der paa begge Sider af Grænsen alvorlige Ønsker om at komme til Forstaaelse angaaende disse Mennesker, og da den kloge v. Bülow blev Rigskansler, og den maadeholdne v. *Schoen* Udenrigsminister i Preussen, og den behændige *H. P. Hanssen-Nør remølle* blev Rigsdagsmand, var Vejen banet for en Løsning af dette Spørgsmaal; og den u. Januar 1907 gik Preussen ind paa at optage i det preussiske Undersaatsforhold de paa preussisk Statsomraade bosatte nationalitetsløse Optantbørn.« — I Henhold til denne Traktat blev over 5000 »hjemløse« preussiske Borgere. —

Der var imidlertid en Klasse af hjemløse, der ikke kunde nyde godt af denne Overenskomst, fordi de ikke var Børn af *indfødte* Optanter, men af *indvandrede* danske Arbejdere, der havde giftet og bosat sig i Sønderjylland. Disse Mennesker lod man blive uhindret, indtil de vilde gifte sig. Men gjorde de det, nægtede man dem Tilladelse til at bosætte sig,

med mindre de vilde forlade deres Hustru! Et enkelt Eksempel skal anføres som typisk En Arbejdsmand *Mads Egholm* blev udvist af Landet, fordi han havde giftet sig. Han rejste til Danmark, men kom straks tilbage igen og blev da sat i Fængsel i 4 Uger paa en Tid, da hans Hustru ventede sin Nedkomst, og hendes Moder var dødssyg.

De maatte da i Forsørgerens Fraværelse begære Hjælp af det offentlige Fattigvæsen. Da de 4 Uger var gaaede, blev han paany dømt til Fængsel. Saaledes blev det ved, ogsaa med andre end ham. — De hjemløse klamrer sig til den Plet af Jorden, hvor deres Vugge har staaet, fordi ingen kan vise dem noget Sted i hele Verden, hvor de har Ret til at være. —

XI

ET af de mest brændende Spørgsmaal for Tiden er *Kampen om Jorden*. Tyskerne søger her som i Preussens polske Provinser bogstavelig at tage Jorden bort under Fødderne paa de dansksindede.

Staten har i dyre Domme købt en Del større Landejendomme (*Domæner*), som den igen har bortforpagtet til Tyskere, til saadanne Afgifter, at den kun faar 2—3% Rente af sine udlagte Penge, som den selv har laant til 4—5%. — I Følge en Lov af 1890 er der oprettet *Rentegaarde*. Staten laaner Køberen en Sum, der svarer til Jordens Værdi og Bygningernes Assurancesum; og af dette Beløb skal Rentegaardsbesidderen svare $3 \frac{1}{2}$ % i Rente og $\frac{1}{4}$ % Afdrag, hvorved Købesummen amortiseres i 60 Aar. Men Rentegaards *>Ejeren** maa hverken sælge eller udstykke sin Gaard ; han skal overlade den til sin ældste Søn, der paa den Maade faar næsten hele Arven efter Forældrene. Desuden skal han stemme med Tyskerne ved Valgene, fejre Sedan-Dagen og Kejserens Fødselsdag, og hvad iøvrigt den tyske Forening (som Dr. Hahn leder) kan finde paa.

Sidst udkom den Lov, der populært kaldes »Binde-loven«, der tilbyder Grundejere Laan, mod at de forpligter sig til ikke at sælge deres Ejendomme uden med Regeringens Minde.

Fra dansk Side er disse Attentater paa danske Mænds fri Jord bleven besvarede med Oprettelsen af en *Kreditforenings* der giver Laan mod Pant i Ejendomme; denne Forening kunde straks møde med et Grundfond af 830,000 Mark. Endvidere er der oprettet * *Landeværn** og *t Sogneværn**, Foreninger, der holder Øje med de Ejendomme, der staar i Fare for at gaa over paa tyske Hænder.

Disse Foranstaltninger til Sikring af Jorden har vist sig at være særdeles hensigtssvarende, og i Forhold til de mange Millioner, Staten har ofret, er Resultaterne nærmest smaa.

XII

EN betydelig Støtte for den Modstand, deri danske Befolkning har kunnet gøre, har den haft i sin Presse, sine nationale Foreninger og sine Forsamlingshuse.

Blade som »*Dannevirker* («*Modersmaalet*») i Haderslev, »*Hejmdal*« i Aabenraa, »*Dybbølposten*« i Sønderborg og »*Flensborg Avis*« med deres Aflæggere staar — det maa selv Tyskere indrømme — baade i Henseende til Indhold og Form højt over deres statsunderstøttede tyske Konkurrenter, og de læses i Kongeriget ikke blot for Sønderjyllands Skyld, men fordi de staar højt som Dagblade.

Sønderjylland har en Række af Nationale Foreninger hver med sin Opgave, hvorved en særdeles hensigtsmæssig Fordeling af Arbejdet er truffet.

Den ældste er *Sprogforeningen*, hvis særlige Opgave er at sørge for Udbredelse af god dansk Læsning. Den har kunnet udbrede Bøger i Hundredtusindvis blandt Sønderjyllands danske Befolkning, og det er ikke mindst, men heller ikke udelukkende, dens Fortjeneste, at denne Befolkning — politisk adskilt

fra Moderlandet — følger med dettes Literatur og aandelige Liv lige saa godt som nogen Befolkningkreds i Moderlandet.

Næst efter denne følger i Alder *Vælgerforeningen*, der ordner og tilrettelægger alt med Hensyn til Valgene. Den har to Aflæggere: et *Arbejder-Sekretariat*, der har sin Opmærksomhed henvendt paa de tyske Statsforsikringsanstalter, hvor det har knebet haardt med at faa de danske Sønderjyders Rettigheder anerkendt; og et *socialt-politisk Kursus*, hvor indsigtsfulde og fremragende Mænd vejleder deres Landsmænd med Hensyn til deres Pligter og Rettigheder.

Den yngste af disse Foreninger, *Skoleforeningen*, blev stiftet, efter at Statsskolen var bleven fuldstændig tysk (1888) og har til Opgave at sørge for, at unge Mennesker, som er naaede ud over den skolepligtige Alder, faar Midler til at besøge Skoler i Kongeriget for at faa Vejledning i deres eget Modersmaal, Literatur og Historie.

Disse Foreninger har altid været Tyskerne en Torn i Øjnene, og de har gjort imod dem, hvad de paa nogen Maade kunde. Den bekendte Dommer, Dr. *Hahn* forsøgte saaledes i sin Tid at tage Børnene fra Forældrene, naar de ikke vilde høre op med at sende dem til Undervisning i Danmark. Dette Forsøg mislykkedes dog.

Uagtet alle Forfølgelser har Foreningerne været i en glædelig Vækst.

Sprogforeningen havde saaledes i Aarene 1906—12 henholdsvis 3153, 3417, 4711, 5071, 5724, 6173 og 6354 Medlemmer.

Vælgerforeningen i de samme Aar 3469, 4024, 5451, 6420, 6500, 6635, 7257 og 8214 Medlemmer.

Skoleforeningen i samme Aarrække 4720, 5475» 7212, 8171, 8222, 8772, 10725, 10873 og 11431 Medlemmer.

Som Tyskerne ved deres Voldsfærd har fremkaldt disse Foreninger, har de ogsaa fremkaldt de danske *Forsamlingshuse*.

Myndighederne har i en lang Aarrække søgt at hindre de Danskes Møder og større selskabelige Sammenkomster ved at true de Gæstgivere, der havde Lokaler, som egnede sig til saadanne, med, at hvis de lejede dem ud til dansksindede Folk, vilde de faa Tilhold om at lukke deres Lokaler tidligere om Aftenen end andre Gæstgivere, og det vilde blive dem nægtet at lade afholde Bal i deres Dansesale. Dette siges udtrykkelig i et Brev af 21. Marts 1899 fra Amtsforsander Stojentin i Toftlund til en Gæstgiver der i Byen.

Selv højtstillede Embedsmænd er optraadt paa en Maade, at man helst vil undlade at betegne deres Færd med de mest rammende Ord.

Under Valgkampen i anden Valgkreds 1903 forespurgte den danske Valgkandidat, Tobaksfabrikant *Andre sen* i Aabenraa hos Landraaden samme Sted,

om der vilde blive paaført Værterne noget Tab, hvis de overlod ham Lokaler til hans Vælgermøder. Landraaden svarede straks nej. Men samme Dag skrev han »strængt fortroligt« »egenhændigt« til Amtsforsstanderne: »— — Jeg haaber, at Værterne fremdeles ikke giver Lokaler til Andresens Møder. Jeg beder Dem høfligst om at gaa forsigtigt og behændigt til Værks. *Skulde en eller anden Vært stille sine Lokaler til Raadighed, beder jeg Dem om at notere ham**.

De Danskes Svar paa denne Fremfærd var, at de i Aarenes Løb byggede 50 Forsamlingshuse, som de altsaa selv ejer, og hvor der er hyggeligere og i mere end een Henseende renere Luft end i Krosalene. I de fleste af dem er der Bibliotek og Læsesal samt Redskaber til Gymnastik.

At Opførelsen og Benyttelsen af disse Forsamlingshuse har fremkaldt Drillerier og Chikanerier fra Myn-dighedernes og et enkelt Sted ogsaa fra den tyske Pøbels Side, følger af sig selv.

Da f. Eks. det smukke Forsamlingshus **Frej** ved Kristiansfeld skulde indvies, og Bordene var dækkede kom Amtsforsstander *Valentiner*, aflaaede Dørene og satte sit Embedssegel for. Bordene stod saa dækkede over et Aar, indtil den højeste Domstol havde erklæret Lukningen for ulovlig.

Lignende Trakasserier er oplevede ved flere af de andre Forsamlingshuse.

Meget har denne Befolkning lidt i de første 50

Aar, den var under Fremmedherredømmet, og endnu mere i de tre sidste Aar, da Tusinder af dens Sønner har maattet lade Livet paa Slagmarkerne, og mange flere faaet Saar og Knæk, som de aldrig forvinder; de har set deres Marker ligge halvt forsømte hen, fordi der mangler Arbejskraft; Handel og Industri ligger stille, undtagen for saa vidt der arbejdes for Hæren. Og som Dyrtid længe har knuget Smaafolk, saa truer nu Hungersnød. Og saa har Befolkningen ikke den Trøst, at den kæmper »for Altre og Arner«, som de gamle sagde. Og dette gør jo Tilstanden tungere at bære, meget sværere; thi det er lettere at lide for og med sit eget Folk end for et fremmed.

Men Lidelserne har udviklet denne Befolknings Intelligens; hærdet dens Vilje og uddybet dens Sinds Alvor. Og de store Verdensbegivenheder har vakt Haabet om, at den efter Krigen maa komme til at leve sit eget nationale Liv, høre sit eget Modersmaal i Kirke, Skole og Retssal. Og en saadan Skæbne har den fortjent.

BODENHOFF, WILLIE:*Dernede fra 50 Aar efter...*

Pris 1 Kr. 35 Øre.

BREVE TIL HJEMMET fra sønderjyske Soldater. Samlede af Martha Ottosen.

Pris 2 Kr. 50 Øre.

Hele Nettoindtægten af denne Bogs Salg tilfalder Indsamlingen til Fordel for sønderjyske Soldaters Efterladte.

JØRGENSEN, A. D.:*Die dänisch-deutsche Frage.*

Eine Abhandlung. Pris 50 Øre.

Foreligger ogsaa paa engelsk og fransk.

LILJEFALK, AXEL og OTTO LÜTKEN: *Vor sidste Kamp for Sønderjylland.* Illustr. 2. Udg.
Pris: 4 Kr. 75 Øre, indb. 7 Kr. 50 Øre.*H. Hagerup*s Forlag*

